

THE USING OF THE NEW FORMED NOUNS AND THEIR STRUCTURE TYPES IN THE WORKS OF HOVHANNES ODZNETSI

V. A. Nersisyan

There are many new – formed words by different parts of speech (nouns, adjectives, adverbs, verbs) used in the works of Hovhannes Odznetsi.

In the research paper is presented the usage of the new nouns and their structure types, is given analysis of those words.

ԱԾԱԿԱՆ ՈՐՈՇՉԻ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ս. Կ. ԽԱՆՂԱՆՅԱՆ

ԳԴՀ դասախոս

Որպես հատկանիշ արտահայտող բառերի կարգ՝ ածականը ժամանակակից հայոց լեզվում ձևաբանորեն բնորոշվում է նրանով, որ զուրկ է թեքման ձևերից և գոյականի վրա դրվում է միայն ուղիղ ձևով: Ածականի այս հատկանիշով աշխարհաբարը տարբերվում է գրաբարից: Գրաբարում «որոշակի դեպքերում ածականը թվով և հոլովով համաձայնում էր գոյականին: Գրաբարի քերականություններում այս հարցի վերաբերյալ սովորաբար տրվում է հետևյալ ընդհանուր կանոնը. գրաբարում միավանկ ածականները և՛ նախադաս, և՛ ետադաս կիրառությամբ թվով ու հոլովով համաձայնում են գոյականին....., իսկ բազմավանկ ածականները նախադաս գործածությամբ որպես կանոն չեն համաձայնում....., իսկ հետադաս գործածությամբ համաձայնում են..... : Բայց այս կանոնն էլ գրաբարի համար մի պարտադիր օրինաչափություն չէր և ուներ իր բազմաթիվ շեղումներն ու օրինաչափությունները» /էջ 136/:

Սակայն լեզվի հետագա պատմական զարգացման ընթացքում ածականի և գոյականի համաձայնության այս օրինաչափությունը վերանում է: Աշխարհաբարում այն հասել է պարզ դրության, այն է՝ գոյականական բառակապակցություններում ածական-որոշիչը չթեքվող է, հանդես է գալիս ուղիղ ձևով:

Հայտնի է, որ ածականը ամենից շատ հանդես է գալիս որոշչի պաշտոնում: «Որոշչային կիրառությունը ածականի ամենասովորական ու զանգվածային, ամենատարածված կիրառությունն է» /էջ 137/:

Գոյականական բառակապակցություններում որոշիչ կարող են դառնալ և՛ որակական, և՛ հարաբերական ածականները: Ածականի նման որոշիչ կարող են դառնալ հարակատար, ենթակայական և ապակատար դերբայները, նաև՝ որոշ մակբայներ: Պարզապես պետք է հիշել, որ ածականի և դերբայների տարբերությունն այդ դեպքում այն է, որ ածականի արտահայտած հատկանիշն անկախ է ժամանակի գաղափարից, իսկ դերբայի արտահայտած հատկանիշին հատուկ է ժամանակային գաղափար:

Քանի որ որակական ածականն արտահայտում է չմիջնորդավորված, իսկ հա-

րաբերական ածականը՝ միջնորդավորված հատկանիշ, բնականաբար գոյականական բառակապակցություններում ածական-որոշիչը հանդես է գալիս երկու դերում՝ որական ածական-որոշիչ և հարաբերական ածական-որոշիչ:

Ածական որոշիչի արտահայտությունը գոյականական բառակապակցություններում ներկայացնենք ըստ այդ դասակարգման:

Որական ածականով որոշիչ առանձնահատկությունները գոյականական բառակապակցություններում:

Խոսքի արտահայտման և՛ գրավոր, և՛ բանավոր ձևերում խոսքը ճիշտ և գեղեցիկ կառուցելու համար մենք գործածում ենք ածական-որոշիչ ունեցող գոյականական բառակապակցություններ: Դրանք հաղորդակցման ընթացքում ենթակայից և ստորոգյալից հետո ամենից շատ հանդես եկող լեզվական միավորներն են: Հաղորդակցումը կատարվում է կյանքի մեզ հայտնի բոլոր բնագավառներում, և նմանատիպ բառակապակցությունները կիրառվում են գրեթե բոլոր մասնագիտություններում, որոնք իրենց քանակով շատ են ու բազմազան:

Ստորև խմբավորված ներկայացրել ենք կյանքի մեզ ծանոթ գրեթե բոլոր ոլորտներն ընդգրկող բառերը, որոնք դառնում են գոյականի որական ածական-որոշիչ լրացումներ: Պարզապես նշենք, որ որական ածականների մի մասը բազմիմաստ բառեր են, ուստի մույն ածականը կարող է հանդես գալ իմաստային տարբեր խմբերում՝ ըստ տվյալ կիրառության մեջ իր արտահայտած նշանակության:

Ըստ շարադասության ածական որոշիչը լինում է և՛ նախադաս, և՛ հետադաս: Չափածո խոսքում ավելի շատ հանդիպում է երկրորդ ձևը:

- Տարածական հատկանիշ արտահայտող բառեր- լայն դաշտ, նեղ պատուհան, հեռու երկիր, թեք լեռներ, երկար ճանապարհ, խոր փոս, կարճ արահետ, աջ փողոց:

- Տեղի հատկանիշ արտահայտող բառեր- վերին ատամնաշար, կից կառույց, հետին դուռ, արտաքին օրգաններ, դիմացի պատ, ներքին փողոց:

- Կառուցվածքային հատկանիշ արտահայտող բառեր- բարձր շենք, ցածր աթոռ, հաստ բուն, ուղիղ պատ:

- Ծավալային հատկանիշ արտահայտող բառեր- լիքը պարկ, դատարկ դույլ, ծավալուն աշխատանք, քիչ պարունակություն:

- Քանակային հատկանիշ արտահայտող բառեր- քիչ գրքեր, շատ կոնֆետ, ավել խոսք, պակաս գործ, զույգ աչքեր, կենտ թիվ:

- Կազմվածքային հատկանիշ արտահայտող բառեր- բարակ մեջք, մանր աչքեր, միհար մարմին, կոր մեջք, գեր տղա, ուղիղ ոտքեր, ծուռ մատներ, չոր ձեռքեր:

- Զգայական օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր.

- ա. տեսողական օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր- գեղեցիկ աղջիկ, մութ գիշեր, լույս առավոտ, տգեղ արարք, թեժ կրակ, հաճելի շարժումներ, դուրեկան արտաքին,

- բ. լսողական օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր- ուժեղ դռնոց, թույլ աղմուկ, մեղմ սոսափ, կոպիտ հազ, թավ ձայն, հաճելի երաժշտություն,

գ. շոշափող օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր-սառը պատ, կոշտ կտոր, նուրբ ձեռքեր, փափուկ բարձ, տաք առարկա,

դ. հոտոտելիքի օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր- սառը օդ, տաք օդ, նամ օդ, անուշ բույր, վատ հոտ, հարճելի օծանելիք,

ե. համտեսի օրգանների կողմից ընկալվող հատկանիշ արտահայտող բառեր- աղի կերակուր, հում կարտոֆիլ, թթու սալոր, կծու տաքդեղ, տտիպ արքայանահինջ, դառը կորիզ, քաղցր խնձոր, համեղ աղցան:

- Զգացողություն արտահայտող բառեր- սոված երեխա, կուշտ մարդ, ծարավ տղա, անոթի գլուղացի, պապակ սիրտ:

- Մարդկանց և կենդանիների ֆիզիկական հատկանիշ արտահայտող բառեր- ծեր որսորդ, կույր երաժիշտ, ջահել տղա, նիհար տատիկ, առողջ բալիկ, հիվանդ կատու, առույգ շնիկ:

- Բնավորության հատկանիշ արտահայտող բառեր- հպարտ ծնող, աշխույժ երեխա, համառ աշակերտ, նենգ թշնամի, ծույլ ուսանող, գոռոզ հարևան, ազնիվ զինվոր, բարի կախարդ, չար կախարդ, խորամանկ աղվես:

- Բարոյական հատկանիշ արտահայտող բառեր- ազնիվ որոշում, արդար վճիռ, ճիշտ պատասխան, սխալ ուղղություն, նենգ արարք:

- Հոգեկան հատկանիշ արտահայտող բառեր- տխուր աչքեր, կեղծ ժպիտ, տրտում հայացք, աշխույժ շարժումներ, զվարթ ծիծաղ, գոհ վիճակ, խիստ պատասխան, ցինիկ պահվածք, վստահ ձայն:

- Մտավոր հատկանիշ արտահայտող բառեր- տխմար վիճակ, հիմար երեխա, գիտուն օրհորդ, խելոք ուսանող, կիրթ երիտասարդ, խիղճն հայացք, հասուն պատանի, գրագետ պատասխան:

- Ժամանակի հատկանիշ արտահայտող բառեր- վաղ առավոտ, ուշ երեկո, տևական թույլներ, նոր տարի, առավոտ կանուխ, նախորդ օր, վաղեմի բարեկամ, հավերժ սեր:

- Գունային հատկանիշ արտահայտող բառեր- կարմիր ծաղիկ, կանաչ տերև, ճերմակ զգեստ, դեղին մատիտ, կապույտ գրիչ, սպիտակ խալաթ, սև ներկ, խաժ աչքեր, լուրթ երկինք, լաջվարդ շապիկ:

- Գույների որոշակի հարաբերության հատկանիշ արտահայտող բառեր, որոնք երբեմն ավելանում են գույն ցույց տվող բառերի վրա- ալվան ծաղիկ, մուգ գույն// մուգ կապույտ, բաց գույն// բաց դեղին, վառ երանգներ// վառ կարմիր, ալ ծաղիկ// ալ կարմիր:

- Ունենալ-չունենալու հատկանիշ արտահայտող բառեր- կեղտոտ ձեռքեր, մսոտ դեմք, գունատ երես, լուսավոր սենյակ, մազոտ թևեր, պոչատ աղվես, բեղավոր պապիկ, ծամավոր աղջիկ, անմազ երես:

- Ունակության հատկանիշ արտահայտող բառեր- կծու խոսք, խոսուն վկա, շարժուն ուժ, հատու կացին, խռովկան աղջիկ:

- Մի բան կատարողի հատկանիշ արտահայտող բառեր- հմայիչ ժպիտ, ժպտուն աչքեր, թովիչ պատասխան, քաղաքավարի տղա:

- Արտաքին և ներքին հատկանիշ արտահայտող բառեր- խուճուճ մազեր, շքեղ մեքենա, տգեղ դեմք, փթթուն դաշտեր, առատ բերք, դառը համ, քաղցր կոնֆետ, գրավիչ ժպիտ, նուրբ / գիրթ, կտրուկ, քնքուշ, կոպիտ, աշխույժ/ շարժում:

- Դրության, վիճակի հատկանիշ արտահայտող բառեր- բաց դուռ, փակ լուսամուտ, լուռ պահեր, մոլի խաղացող, մռայլ օր, խոպան դաշտեր:
- Նյութի ֆիզիկական վիճակի հատկանիշ արտահայտող բառեր- հեղուկ գազ, կարծր քար, սառը ջուր, պինդ մարմին, փափուկ մետաղ, խիտ զանգված, թանձր հյութ, կաշուն նյութ, մածուցիկ սոսիմձ, թափանցիկ կտոր:
- Բնության երևույթները բնութագրող հատկանիշ արտահայտող բառեր- ուժեղ քամի, հորդ անձրև, առատ ձյուն, անդորր առավոտ, խոնավ կլիմա, չոր եղանակ, մռայլ օր, տոչոր ամառ, հով երեկո:
- Համեմատության աստիճան չունեցող որակական ածականներ- լիքը բաժակ, դատարկ պայուսակ, կաղ պահակ, խենթ արարք, ստերջ անասուն, ծակ նասկի, կույր երգիչ, շիլ աչքեր, ամուլ դաշտեր, կիսատ խոսք:
- Ածականի և գոյականի հատկություններ զուգակցող բառեր- կախարդ տատիկ, հիվանդ մարդ, մանուկ հասակ, մատնիչ զինվոր, թշնամի ընկեր, նեգր ստրուկ, էգ առյուծ, որբ մանուկ, կտրիժ տղա, ծայնավոր հնչյուն:
- Ածականաբար գործածվող մակբայներ- արագ վազք, դանդաղ ընթացք, շատ ընկերներ, լիովին ոչնչացում, հավետ փառք:
- Գիտաբառեր- դրական լիցք, բացասական դաշտ, ներքին /արտաքին/ հարաբերություններ, ծայնեղ հնչյուններ, խուլ /շնչեղ, պարզ/ բաղաձայններ, ծայնորդ /կիսաշփական, կիսապայթական/ հնչյուն, բարդ նախադասություն, կայուն շարադասություն, վերին շնչուղիներ, ներքին արյունահոսություն, ուղիղ անկյուն, բութ անկյուն, կոր գիծ:
- Տարիքային հարաբերություն արտահայտող բառեր- ծեր վարպետ, ջահել երգիչ, երիտասարդ մասնագետ, պատանի նկարիչ:
- Դերբայական ձևերից առաջացած ածականներ- ցանկալի հյուր, տեսանելի պատկեր, վերծանելի նյութ, ուսանելի գիրք, ցավալի կողմ, ըղձալի գործ:
- Հասարակական ընկալում արտահայտող բառեր- հայտնի գործիչ, հանճարեղ բանաստեղծ, անհայտ զինվոր, վայելուչ արտաքին, պատշաճ վերաբերմունք, հավանական թեկնածու, հարգելի ընկեր, նշանավոր հեղափոխական, կարևոր հանդիպում, փառավոր ուղի:
- Մարդու գործունեությունը բնութագրող բառեր- հեշտ առաջադրանք, դժվար խնդիր, պարզ մտածելակերպ, բարդ իրավիճակ:
- Արժեքման հատկանիշներ արտահայտող բառեր- ձրի ապրուստ, թանկ կոշիկ, էժան շոր, զեղչ գներ:
- Անհատների և հասարակության ընկալում արտահայտող բառեր- հնարավոր տարբերակ, մոտիկ ընկեր, մտերիմ բարեկամ, հավատարիմ ամուսին, ճիշտ մոտեցում, սխալ իմացություն, սուտ խոսք, խորթ մայր, օտար հայացք:
- Մարդու և կենդանիների գոյավիճակ արտահայտող բառեր- միայնակ օրիորդ, այրի կին, ամուրի հարևան, արամբի բարեկամ, կնամբի օտարական, ստերջ կով:
- Կոնկրետ վիճակ արտահայտող բառեր- ներկա ուսանող, բացակա աշակերտ, առկա կրթություն, հեռակա ֆակուլտետ:
- Մարդու կողմից արժևորում ցույց տվող բառեր- շահավետ առաջարկ, նպաստավոր պայմաններ, չնչին օգուտ, անշահախնդիր ընկերություն, եկամտաբեր աշխատանք, շահեկան գործարք:

- Բարոյական հատկանիշ արտահայտող բառեր- ցույց կյանք, զեխ ապրելաձև, շվայտ երիտասարդ, լիրբ կին, առաքինի տիկին:
- Գրաբարյան ձևեր- ախորժ բույր, թառամ ծաղիկ, զվարթ աչքեր, առածո սնունդ:
- Ժողովրդախոսակցական բառեր- նաղդ առևտուր, նիսիա առևտուր, ցփըռ բերան, դրռ չոբան, լողր մարդ, թաթարի գործ, ցմփոր քեռի, կճատ աղջիկ, լալ պահակ, քիպ շոր, ճզլոզ տղա:
- Օտարաբանություններ- ֆալշ նոտա, ֆանտաստիկ գրականություն, ֆենոմենալ հիշողություն, վիրտուալ ուսուցում, /ի/ռացիոնալ լուծում, սինթետիկ վերնաշապիկ, լյուքս համար, սիմվոլիկ պատկեր, պասսիվ զանգված, միստիկ գործ, պաթետիկ ստեղծագործություն, լակոնիկ ոճ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Մ. Ասատրյան*, Ժամանակակից հայոց լեզու. Ձևաբանություն, Երևան, 1983 ք:

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ АДЪЕКТИВНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ АРМЯНСКИХ СУБСТАНТИВНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЯХ

С. К. Ханданян

В статье представлены особенности определения, выраженного прилагательным в субстантивных словосочетаниях.

Определение выступает в двух ролях - в роли определения, выраженного качественным представлено субстантивные словосочетания с определениями, выраженными относительными прилагательными, относящимися к разным сферам жизни и составляющим разные семантические группы.

THE PECULIARITIES OF THE ADJECTIVE ATTRIBUTIVE SUPPLEMENTS IN NOMINAL WORD-COMBINATIONS

S. K. Khandanyan

The peculiarities of the adjecti-attributive supplements in nominal word-combinations are presented in the article. They perform two functions-qualitative adjective and relative attributive supplement.

Different word combinations having relative adjective attributives concerning to the various spheres of life are groped according to their semantic definition.